Journal of Theory & Practice in Curriculum
Vol.13 (7); 2019, 111-142

دو فصلنامهٔ نظریه و عمل در برنامهٔ درسی
سال هفتم، شمارهٔ ۱۳، بهار و تابستان ۱۳۹۸، ۱۴۲-۱۱۱

جایگاه آموزش بلوغ در برنامه درسی دوره اول متوسطه با تاکید بر بلوغ دختران [۱]

Teaching Pubertry Components for Girls in 7th Grade High School Textbook

فهیمه شعبانی ثانی[۲]، دکتر افسانه نراقی زاده[۳]، دکتر پروین احمدی [٤]،

چکیده: هدف پژوهش حاضر بررسی جایگاه آموزش بلوغ دختران در کتاب های درسی پایهٔ هفتم دورهٔ اول متوسطه بوده است. از مؤلفه‌های بلوغ موارد زیر در نظر گرفته‌شده است: جنسی، جسمی، عاطفی، روانی (شخصیت)، ذهنی (شناختی)، اجتماعی، شرعی و عرفی. روش پژوهش موردنظر، تحلیل محتوای کیفی و جامعهٔ آماری آن کتاب های درسی پایهٔ هفتم در دورهٔ اول متوسطه در سال تحصیلی ۱۳۹۵ – ۱۳۹٤ بود که کتاب های تفکر و سبک زندگی (تفکر و سبک زندگی مشترک دختران و پسران و کتاب تکمیلی تفکر و سبک زندگی ویژهٔ دختران)؛ پیام های آسمان، علوم تجربی و مطالعات اجتماعی پایهٔ هفتم به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. درمجموع ۳۳۷ مقوله در کتاب‌های درسی مزبور در رابطه با مؤلفه های بلوغ یافت شد که نتایج نشان می‌دهد که بلوغ شرعی با ۱۱۵ مقوله (۳٤/۱۲٪) دارای بیشترین میزان و بلوغ عرفی با ۲۲ مقوله (٦/۵۲٪) دارای کمترین میزان بود.

واژه‌های کلیدی: بلوغ، آموزش، دختران، کتاب‌های درسی، پایهٔ هفتم

F. Shabani Sani, A Naraghizade (Ph.D), P. Ahmadi (Ph.D))

Abstract: The current study aims to evaluate teaching puberty components to girls in the seventh grade of first stage high school textbooks. These components include sexual, physical, emotional, psychological, mental (cognitive), social, religious, and civil puberty. The research method was qualitative content analysis, and the target corpus included the 7th grade of high school textbooks in the academic year of 2015-2016, from which Thinking and Lifestyle (Mutual book for boys and girls, Thinking and Lifestyle Mutual book for boys and girls), Divine Messages, Social Studies and Experimental Science were selected. According to the findings 337 puberty components were found in the selected corpus. The results indicated that religious puberty with 115 components was in the first place and putative puberty with 22 components had the lowest rank.

Keywords: puberty, education, girls, seventh, textbooks, grade

---

۱. این مقاله برگرفته از پایان نامه با عنوان:«جایگاه آموزش بلوغ در برنامه درسی دوره اول متوسطه با تاکید بر بلوغ دختران» است. **تاریخ دفاع: ۱۳۹۵/۰٦/۲۷**– تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۰٦/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۳۹٦/۱۰/۰۵

۲. کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی دانشگاه الزهراء (س). رایانامه: f.shabani@student.alzahra.ac.ir
۳. استادیار دانشکدهٔ روانشناسی و علوم تربیتی،دانشگاه الزهراء (س) (نویسنده مسئول).رایانامه: anaraghi@alzahra.ac.ir
٤. دانشیار دانشکدهٔ روانشناسی و علوم تربیتی ،دانشگاه الزهرا. رایانامه: pahmadi@alzahra.ac.ir

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

مقدمه و بیان مسئله

امروزه بحث بهداشت بلوغ و باروری، یکی از مهم ترین مباحث در زندگی دختران نوجوان و مادران آینده است؛ زیرا آنان تقریباً نیمی از جمعیت کشور ما را تشکیل می‌دهند و در حال حاضر منبع مهمی در توسعهٔ اقتصادی، اجتماعی، علمی و فرهنگی در جامعه محسوب می‌شوند. زنان محور اصلی خانواده‌اند و سلامت آنان، سلامت خانواده و جامعه است (علی‌محمدیان، ۹:۱۳۸۸). از آنجا که دختران در آینده، نقش بسیار مهم مادر شدن را عهده‌دار می‌شوند، بلوغ آن‌ها از حساسیت و اهمیت بیشتری نسبت به پسران برخوردار است (صداقت‌زادگان و امیدوار، ۱۳۹٤). بی توجهی به مسائل دوران بلوغ دختران ممکن است در آینده تأثیر منفی بر سلامت آن ها داشته باشد. آموزش بهداشت متناسب با نیازهای آنان، با شیوه‌های نوین آموزشی و از طریق منابع موثق از اهمیت بسیاری برخوردار است (مکاری و همکاران، ۱۳۹۲). پژوهش‌های گوناگون ازجمله آل‌عمری[1] و همکاران (۲۰۱۵)، اوپاش[2] و همکاران (۲۰۱۵)، میرزایی و الفتی (۱۳۹۳)، کاشفی و همکاران (۱۳۹۲)، زرآبادی‌پور و الفتی (۱۳۹۱)، قهرمانی و همکاران (۱۳۸۷)، مؤدی و همکاران (۱۳۸۵)، دنگره[3] و همکاران (۲۰۰۷)، عطاالهی (۱۳۸۲)، انوشه و همکاران (۱۳۸۲)، حسنی (۱۳۸۱)، پاولا و هیلارد[4] (۲۰۰۲)، نشان می دهد که اطلاعات و آگاهی دختران نوجوان در زمینهٔ بهداشت بلوغ و قاعدگی ضعیف، ناقص و یا نادرست است و نتایج پژوهش آنان بر ضرورت آموزش و آمادگی دختران در دوران بلوغ تأکید کرده است؛ بنابراین آگاه ساختن این قشر نوجوان و توسعه و گسترش دسترسی آن ها به اطلاعات صحیح و مناسب، نقش مهمی در سلامت جسمی و روحی آنان دارد.

1.AL Omari. O
2. Upashe. Sh. P
3. Dongre. A. R
4. Paula,J & Hillard,A

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

نتـایج پـژوهش کریسـتین و ژولیـت[1] (۲۰۱۷)، مهرابـی و همکـاران (۲۰۱٦)، محمدعلیزاده‌چرندابی و دیگران (۱۳۹۳)، کپیدیاکنـدو[2] و همکـاران (۲۰۱٤)، مکـاری و همکـاران (۱۳۹۲)، شـیرزادی و همکـاران (۱۳۹۲)، اشـرفی و منجـزی (۱۳۹۲)، مظلـومی‌محمودآبـاد و همکـاران (۱۳۹۲)، تقدیسـی و همکـاران (۱۳۹۰)، آقایوسـفی و همکاران (۱۳۸۸)، قهرمانی و همکاران (۱۳۸۷)، کوزینو[3] و همکاران (۲۰۱۰)، حـاکی از تأثیر مثبت آموزش بلوغ در سلامت عمومی، ارتقـای عملکـرد، بهبـود آگـاهی، افـزایش عزّت‌نفس افراد است.

احمدی (۱۳۹۲)، معتقد است، بی‌توجهی به نیازهای نوجوان می‌توانـد ایـن دوره را برای بسیاری از افراد به دوره‌ای پرمخاطره تبدیل کند، چرا کـه فـرد در نوجـوانی بـرای اولین بار دست به اقدامات یا تصمیماتی می‌زند کـه مـی‌توانـد پیامـدهای درازمـدتی در زندگی او داشته باشد.

با توجه به اینکه دوران نوجوانی و بلوغ تقریباً هم‌زمان با ورود فرد به دبیرسـتان و پایان آن نیز با فارغ‌التحصیل شدن از دبیرستان یا دانشکده است (آقامحمدیان و حسینی، ۱۳۸٤: ۳٤ به نقل از الدر[4]، ۱۹۷۵؛ هالینگشید[5]،۱۹٤۹)، مقطع متوسـطه از حسـاس‌تـرین دوره‌های زندگی دانش‌آموزان به شمار می‌رود. اوج بحران‌های روحی و روانی به دلیـل پدیدهٔ بلوغ در این دوران تشدید می‌شود. عواملی چون حس استقلال، شوق پیوستن بـه گروه، کاهش نیاز بـه حمایـت‌هـای خـانواده در ایـن سـنین نمـود پیـدا مـی‌کننـد و در صورتی‌که نظام آموزش‌وپرورش برنامهٔ ویـژه‌ای بـرای هـدایت دانـش‌آمـوزان در مسـیر صحیح زندگی نداشته باشد، یقیناً با مشکلات جدی مواجه خواهد شد.

نتایج بسیاری از پژوهش‌های انجام‌شده در داخل و خارج از کشور، همان‌طـور کـه پیش‌تر اشاره شد حاکی از تأثیر مثبت آموزش بلوغ بر مؤلفه‌های سلامت اسـت؛ امـا در

1. Christine A. C-H & Juliette D. G. G
2 . Kapadia-Kundu. N
3. Cousineau. T. M
4. Elder. G.H
5. Hollingshead. A.B

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

کشور ما کمتر پژوهشی به بررسی این سؤال که «آیا زمینهٔ این آموزش فراهم‌شده است یا خیر؟» پرداخته است. در کشور ما مدرسه و کتاب درسی یکی از مهم‌ترین منابع آموزش به دانش‌آموز به شمار می‌رود (عسگری، ۱۳۹۲) ولی اکثر پژوهش‌های انجام‌شده در داخل کشور از بررسی تأثیر آموزش بلوغ بر سلامت افراد پا فراتر نگذاشته‌اند؛ درصورتی‌که باید بعد از سودمند واقع‌شدن نتیجهٔ آموزش بلوغ بر سلامت افراد، بسترسازی آموزش بلوغ فراهم شود. محمدی‌روزبهانی (۱۳۸۸)، نیز معتقد است که متأسفانه در حال حاضر منابع و کتاب‌های درسی در دسترس در رابطه با راهنمایی کودکان در زمینهٔ تغییرات بلوغ و از جمله تغییرات جنسی در بیشتر موارد ترجمه‌ای از فرهنگ غربی‌اند و با فرهنگ ما ناسازگار و نامناسب‌اند.

آموزش بلوغ از یک طرف می‌تواند موجب افزایش آگاهی، عملکرد و سلامت هیجانی، شناختی و جسمانی دختران نوجوان گردد و از طرف دیگر آموزش صحیح می‌تواند به کاهش مشکلات ناشی از عدم آگاهی و بی‌تجربگی آنان نسبت به بهداشت بلوغ بیانجامد؛ زیرا دختران نوجوان به دلایلی چون خودداری بسیاری از والدین از ارائهٔ توضیحات کامل و جامع در رابطه با تغییرات ناشی از بلوغ به علت موانع فرهنگی یا بر اساس شرمی نابجا و دریافت اطلاعات ناقص از همسالان، رسانه، فضای مجازی در مدرسه نیز از آموزش‌های لازم برخوردار نمی‌شوند.

این مسئله پژوهشگر را بر آن داشت تا به بررسی جایگاه آموزش بلوغ در کتاب‌های درسی به‌عنوان مهم‌ترین ابزار در نظام آموزشی بپردازد. نتایج این پژوهش می‌تواند اطلاعات کاربردی مناسبی در اختیار دست‌اندرکاران مقطع متوسطه به‌ویژه مؤلفان کتاب‌های درسی قرار دهد تا در صورت نیاز نسبت به بهبود کتاب‌های درسی و توجه ویژه به مسئله بلوغ دختران برای جلوگیری از عوارض و مشکلات ناشی از عدم آگاهی اقدامات لازم را در نظرگیرند.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

چارچوب نظری پژوهش

بلوغ[1]: واژهٔ بلوغ در زبان انگلیسی از واژهٔ لاتین Pubertas به معنای «سن مردانگی» یا «سن بزرگسالی» مشتق شده است (شعاری‌نژاد، ۱۳۸٦: ۳۲). واژهٔ بلوغ در زبان فارسی به معنی رسیدگی و کمال است و به‌تناسب موضوع معانی مختلفی را به شرح زیر شامل می‌شود: بلوغ جنسی[2]؛ جسمی[3]؛ عاطفی و روانی (شخصیت)[4]؛ اجتماعی[5]؛ شرعی یا سن تکلیف دینی[6]؛ عرفی یا سن تکلیف مدنی[7] و اقتصادی[8] (ناعمی، ۱۳۸۷: ۷۷).

امروزه در اغلب کشورها و تقریباً در تمام نظام‌های آموزشی، آموزش‌وپرورش به کتاب‌های درسی به‌عنوان مهم‌ترین رسانهٔ آموزشی نسبت به سایر رسانه‌ها وابستگی بیشتری دارد (عسگری، ۱۳۹۲). ازجمله مؤلفه‌های مهمی که باید در کتاب‌های درسی مقطع متوسطه به‌ویژه پایهٔ هفتم از سوی نظام آموزش‌وپرورش جامعه در کنار سایر مؤلفه‌ها موردتوجه قرار گیرد، مسئله بلوغ دختران است؛ زیرا آموزش متوسطه با دورهٔ بلوغ همراه می‌شود. دورهٔ بلوغ یا اوایل نوجوانی، زمان رشد جسمانی، عاطفی و عقلانی سریع است.

در ارتباط با تحقیقات در مورد آموزش بلوغ می‌توان به پژوهش‌های ذیل اشاره کرد:

کریستین و ژولیت (۲۰۱۷)، در پژوهش خود به بررسی آموزش بلوغ به‌عنوان برنامهٔ درسی ملی در مدارس استرالیا پرداختند؛ نتایج حاکی از تأثیر آموزش بلوغ در

1. Puberty
2. Sexual maturity
3. Physical maturity
4. Psychological maturity
5. Social maturity
6. Religious maturity
7. Civil maturity
8. Economic maturity

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

ارتقای سطح آگاهی، بهداشت، ایمنی و سلامت دانش‌آموزان بود. مهرابی و همکاران (۲۰۱٦)، در پژوهش خود به بررسی تأثیر آموزش بلوغ در آگاهی، رفتار و عملکرد دختران پرداختند؛ یافته‌ها حاکی از تأثیر آموزش بلوغ در ارتقاء و بهبود سطح آگاهی، رفتار و عملکرد دختران نوجوان بود. حیدری و همکاران (۱۳۹٤)، به بررسی «تأثیر دو روش آموزشی سخنرانی و بسته آموزشی بر خودکارآمدی[1] دانش‌آموزان دختر ۱۲ – ۹ ساله در ارتباط با بهداشت بلوغ» پرداختند. نتایج پژوهش حاکی از مؤثر بودن بسته آموزشی در افزایش میانگین نمرات خودکارآمدی دانش‌آموزان بوده است. علی‌مرادی و سیمبر (۱۳۹۳)، پژوهشی به روش مروری با هدف «تبیین چالش‌های موجود در آموزش بهداشت بلوغ به دختران نوجوان در فاصله ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۲» انجام داده‌اند. براساس یافته‌های حاصل از مطالعات انجام‌شده در سطح کشور چالش‌های مرتبط با آموزش سلامت بلوغ به دختران را می‌توان در محورهایی شامل نداشتن آگاهی کافی، فقدان نگرش در عملکرد مطلوب، عدم توجه لازم به عوامل مؤثر، ضعف منابع دریافت اطلاعات برای نوجوانان، نبود توافق در مورد زمان مناسب برای شروع آموزش ابعاد مختلف بهداشت بلوغ، کمبود محتوای مناسب و جامع در رابطه با بلوغ دختران نوجوان و عدم استفاده از روش‌های مناسب آموزش سلامت بیان کرد. محمدعلیزاده‌چرندابی و همکاران (۱۳۹۳)، مکاری و همکاران (۱۳۹۲)، شیرزادی و همکاران (۱۳۹۲)، مظلومی‌محمودآباد و همکاران (۱۳۹۲)، زرآبادی‌پور و الفتی (۱۳۹۱)، سرپرست و فرامرز (۱۳۸۹)، کوزینو و همکاران (۲۰۱۰)، کرامتی و همکاران (۱۳۸۸)، **کاسازا و کیکازو[2] (۲۰۰۷)**، انوشه (۱۳۸۱)، در پژوهش خود به تعیین تأثیر آموزش بر ارتقاء آگاهی بهداشت بلوغ دختران نوجوان پرداختند که یافته‌هایشان حاکی از تأثیر آموزش در ارتقای آگاهی و عزت‌نفس دختران نوجوان در زمینهٔ بهداشت بلوغ است. نتایج پژوهش میرزایی و الفتی (۱۳۹۳)، با هدف «تبیین نیازهای آموزشی دختران نوجوان در مورد بهداشت باروری از دیدگاه معلمان» حاکی از آن است که دختران به اطلاعاتی

1. Efficacy
2. Casazza, K & Ciccazzo, M

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

چون بهداشت قاعدگی، بیماری‌های مقاربتی و مسائل جنسی و مهارت زندگی شامل ارتباطی و تحصیلی نیازمند هستند. کپیدیاکندو و همکاران (۲۰۱٤)، در پژوهش خود تحت عنوان «بذرهای پیشگیری و تأثیر آن در رفتارهای بهداشتی دختران نوجوان هندی» برنامه‌های مداخله‌ای کار در مدارس در رابطه با رفتارهای بهداشتی انجام دادند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که این برنامه‌ها در بهبود رفتارهای بهداشتی مؤثر بوده به راستی بلوغ دروازه ای از دورهٔ کودکی به دورهٔ نوجوانی است که در این دروازه باید بذرهای مسائل بهداشتی کاشته شود. نتایج پژوهش مبین و همکاران (۱۳۹۲)، تحت عنوان «بررسی میزان آگاهی، نگرش و عملکرد دانش آموزان دختر دبیرستانی در خصوص بهداشت دوران قاعدگی» نشان‌دهندهٔ وجود باورهای غلط و نیز رفتارهای غیربهداشتی در دختران بوده و لزوم طراحی و اجرای مداخلهٔ آموزشی مناسب را برای این گروه سنی یک ضرورت مطرح می‌نماید. یافته‌های پژوهش علیپور و همکاران (۱۳۹۲)، در رابطه با تحلیل محتوای کتاب های درسی دینی دورهٔ راهنمایی تحصیلی ازنظر میزان ارائهٔ احکام شرعی مورد نیاز دانش‌آموزان دختر حاکی از آن است که در سه کتاب دینی دورهٔ راهنمایی مطلبی در ارتباط با احکام تکلیف عنوان نشده است و احکام تقلید هم به میزان اندکی در کتاب پایهٔ سوم مطرح‌شده است. نتایج پژوهش کاشفی و همکاران (۱۳۹۲)، در رابطه با تعیین میزان آگاهی و عملکرد دانش‌آموزان دختر دبیرستانی شهر بجنورد در مورد بهداشت دوران قاعدگی حاکی از پایین بودن بیش‌ازحد سطح آگاهی و عملکرد، لزوم ارائهٔ دستورات بهداشتی قبل و بعد از دوران بلوغ و نیز تصحیح باورهای غلط در مادران و دختران طراحی برنامهٔ آموزش منظم و پیوسته است. نتایج پژوهش احمدی (۱۳۹۱)، امینی و همکاران (۱۳۹۰)، با هدف نیازسنجی برنامهٔ درسی تربیت جنسی از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان دورهٔ متوسطه بر اهمیت گنجاندن محتوا و تجارب یادگیری مرتبط با تربیت جنسی در دورهٔ متوسطه تأکید دارد و از نظر اولویت عناصر برنامهٔ درسی نیز تربیت جنسی در اولویت کمتری مورد توجه قرار گرفته است. خاکساری قیری (۱۳۹۰)، در پژوهشی «برنامهٔ درسی زیست‌شناسی دورهٔ متوسطه را از لحاظ میزان توجه به بهداشت باروری» موردبررسی قرار داده است. نتایج پژوهش

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

موردنظر حاکی از توجه اندک به بهداشت باروری در برنامهٔ درسی زیست‌شناسی دورهٔ متوسطه است؛ به همین دلیل زمینهٔ آشنایی دانش‌آموزان با مقولهٔ موردنظر وجود نداشته است. نتایج پژوهش محمدی (۱۳۹۰)، با هدف بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت جنسی در برنامهٔ درسی دین و زندگی دورهٔ متوسطه ایران نشان می‌دهد در مجموع در برنامهٔ درسی دین و زندگی دورهٔ متوسطه تنها ۳/۸۷ درصد به مؤلفه‌های تربیت جنسی توجه شده است. امکامبو[1] (۲۰۰۹)، در پژوهش خود تحت عنوان «تحلیل محتوای وضعیت آموزش جنسی در برنامهٔ درسی مدرسه ملی تانزانیا» به تحلیل کتاب‌های مطالعات اجتماعی، علوم، تعلیمات مدنی و زیست شناسی پرداخت. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که نخست، تنها چند جنبه از آموزش جنسی به ویژه در رابطه با HIV/AIDS در برنامهٔ درسی مدرسه ملی تانزانیا پوشش داده می‌شوند و توجه دیگری بر دیگر جنبه‌های آموزش جنسی ندارد. نتایج پژوهش فرناندز و ویرا[2] (۲۰۰۸)، در رابطه با ارزیابی از والدین به‌عنوان همکاران آموزش‌وپرورش جنسیت دانش‌آموزان، بیانگر ناتوانی و مشکلات مختلف والدین و خانواده‌ها در زمینهٔ تربیت جنسی فرزندان خود و انتظار و درخواست آن ها از مراکز آموزشی برای توجه به این حوزه است. براساس نظرات والدین، آن‌ها ترجیح می‌دهند که مدارس و معلمان حرفه‌ای آموزش مسائل جنسی به فرزندان را بر عهده گیرند. نتایج پژوهش محتشم امیری و همکاران (۱۳۸۲)، تحت عنوان «نیازسنجی آموزش بهداشت بلوغ به دانش‌آموزان دبیرستانی رشت» نشان می‌دهد که سطح آگاهی دانش‌آموزان در مورد بهداشت بلوغ، قابل‌قبول نبوده و نیاز به برنامه‌ریزی آموزشی چه از طریق کتاب درسی، چه از طریق کتاب‌های خودآموز برای دانش‌آموزان، مربیان و خانواده‌ها همچنین رسانه‌های همگانی جهت افزایش سطح آگاهی آشکار گردید.

ضرورت پژوهش دربارهٔ بلوغ دختران از آنجاست که بهداشت بلوغ دختران نه‌تنها برای آنان و خانواده، بلکه برای کل جامعه و نسل آینده مهم است؛ بنابراین برای

[1]. Mkumbo. Kitila. A
[2]. Fernandes. V & Vieira. X. R

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

پیشگیری از مشکلات بلوغ و تأمین سلامت و آیندهٔ دختران به عنوان مادران فردا، باید نیازهای این سن حیاتی و بحرانی را شناخت و خدمات ویژه‌ای برای آنان در خانواده و جامعه تدارک دید؛ چراکه اگر به نوجوان از روی اصول و برنامه ریزی علم و آگاهی داده شود، می تواند خط سیر خود را شناخته و از بسیاری گرفتاری‌ها، نجات پیدا کند در غیر این صورت، احتمال انواع آلودگی و گرفتاری‌ها در کار خواهد بود. پژوهش های پیشین نشان می دهد که آموزش بهداشت بلوغ به دختران نوجوان نقشی اساسی در بهبود عملکرد، افزایش آگاهی، خودکارآمدی و عزّت‌نفس، بهبود مؤلفه‌های سلامت عمومی (علائم اضطراب- افسردگی- کارکرد اجتماعی) و بهبود نگرش آنان دارد. مجموعه مستندهای نظری و پژوهشی که در این بخش در زمینهٔ بلوغ مطرح شد بر ضرورت توجه به این مؤلفه و آموزش آن به نوجوانان از سوی نظام آموزشی و اختصاص بخشی از محتوا به‌ویژه کتاب‌های درسی به بلوغ دختران تأکید دارد، دلایل منطقی و قابل دفاعی را برای به رسمیت شناختن آموزش بلوغ در مقطع متوسطه که با گروه وسیعی از نوجوانان سروکار دارد، فراهم می‌سازد.

با بررسی ادبیات، پژوهش حاضر درصدد تحلیل محتوای کتاب‌های درسی پایهٔ هفتم دورهٔ اول متوسطه از لحاظ میزان توجه به مؤلفه‌های بلوغ است.

سؤالات تحقیق

هدف از انجام این پژوهش بررسی میزان توجه به مؤلفه های بلوغ در محتوای کتاب های درسی پایهٔ هفتم دورهٔ اول متوسطه ایران است و درصدد پاسخگویی به سؤالات زیر است:

۱. به چه میزان در کتاب درسی تفکر و سبک زندگی (تفکر و سبک زندگی مشترک دختران و پسران و کتاب تکمیلی تفکر و سبک زندگی ویژهٔ دختران) پایهٔ هفتم دورهٔ اول متوسطه به آموزش بلوغ دختران توجه شده است؟

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

۲. به چه میزان در کتاب درسی پیام‌های آسمان پایهٔ هفتم دورهٔ اول متوسطه به آموزش بلوغ دختران توجه شده است؟

۳. به چه میزان در کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایهٔ هفتم دورهٔ اول متوسطه به آموزش بلوغ دختران توجه شده است؟

٤. به چه میزان در کتاب درسی علوم تجربی پایهٔ هفتم دورهٔ اول متوسطه به آموزش بلوغ دختران توجه شده است؟

روش تحقیق

با توجه به هدف پژوهش، روش به‌کاربرده شده در این پژوهش روش تحلیل محتوای کیفی می‌باشد. «تحلیل محتوا روشی است که می‌توان آن را دربارهٔ انواع گوناگون پیام‌های مندرج در آثار ادبی، مقاله‌های روزنامه، اسناد رسمی، خطابه‌ها، اعلامیه‌های سیاسی، گزارش‌های اجتماعات، برنامه‌های شنیداری و دیداری و گزارش مصاحبه‌های نیمه رهنمودی به کار بست» (کیوی و کامپنهود[1]، ۱۳۸٦: ۲۳۷). واحد تحلیل در پژوهش شامل متن، تصویر، پرسش و فعالیت است.

جامعهٔ آماری این تحقیق، کتاب‌های درسی پایهٔ هفتم دورهٔ اول متوسطه است. با توجه به هدف پژوهش حاضر پژوهشگر ابتدا کتاب‌های درسی پایهٔ هفتم را مورد بررسی قرار داد و پس از مشورت با کارشناسان (اساتید راهنما و مشاور) این نتیجه حاصل شد که کتاب‌های تفکر و سبک زندگی (تفکر و سبک زندگی مشترک پسران و دختران و ویژهٔ دختران) پیام‌های آسمان، مطالعات اجتماعی و علوم تجربی پایهٔ هفتم می‌تواند زمینهٔ بحث در رابطه با بلوغ باشد، لذا این کتاب‌ها به‌عنوان نمونه پژوهش انتخاب و مورد تحلیل قرار گرفتند.

1. Kiwi. R, Kampnhvd

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

روایی تحلیل محتوا پژوهش حاضر از نوع محتوایی بوده است، انواع (مؤلفه‌های) بلوغ که به آن‌ها اشاره شد ابتدا پس از مطالعهٔ مبانی نظری در رابطه انواع بلوغ از آن‌ها استخراج شد، در ادامه برای سهولت تحلیل آن‌ها در کتاب‌های درسی، علائم هر یک از آن‌ها با استناد به پژوهش‌های صافی (۱۳۹۳)، مرادی و دیگران (۱۳۹۳)، اکبری (۱۳۹۳)، پارسا (۱۳۹۳)، برک (۱۳۹۲)، علیپور و همکاران (۱۳۹۲)، روحانی و مهرپور (۱۳۹۱)، بابازاده (۱۳۹۱)، طاهباز و ابوالحسن‌زاده (۱۳۹۱)، شرفی (۱۳۹۱)، پوررضائیان (۱۳۹۰)، مرادی (۱۳۸۹)، محمدی‌روزبهانی (۱۳۸۸)، رحیمی (۱۳۸۷)، ناعمی (۱۳۸۷)، نجاتی (۱۳۸٤)، صمدی (۱۳۸٤)، قائمی (۱۳۸۰)، مهریزی (۱۳۸۰) استخراج شد و در اختیار اساتید قرار گرفت و پس از تأیید به بررسی آن‌ها در کتاب‌های درسی مزبور پرداخته شد. با توجه به این علائم هر یک از این مؤلفه‌ها در کتاب‌های درسی بررسی شد. برای تعیین پایایی ابزار تحقیق از روش بازآزمایی استفاده شد، بدین صورت که پس از مطالعهٔ کتاب‌های درسی موردنظر با فاصلهٔ دو هفته دوباره مورد بررسی قرار گرفت که نتیجهٔ حاصله از بازآمایی مبین ضریب همبستگی ۸۹٪ بوده است.

لازم به ذکر است که با توجه به اینکه از نظر روانشناسان در میان علائم بلوغ جسمی و جنسی وجوه تشابه بسیاری وجود دارد و این تشابه تا آنجاست که حتی برخی از روانشناسان بلوغ جسمی و جنسی را متمایز از یکدیگر ندانسته و در بسیاری موارد در یکجا از بلوغ جسمی و جنسی بحث کرده‌اند؛ لذا ما نیز در این پژوهش، آن‌ها را از یکدیگر تفکیک نکرده و در کتاب‌های درسی مورد نظر، جایگاه این دو مؤلفه را در کنار هم بررسی می‌شود.

یافته‌های تحقیق

اطلاعات حاصل از تحلیل داده های پژوهش به تفکیک سؤالات پژوهش بدین شرح است:

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

۱. به چه میزان در کتاب درسی تفکر و سبک زندگی (تفکر و سبک زندگی مشترک دختران و پسران و کتاب تکمیلی تفکر و سبک زندگی ویژهٔ دختران) پایهٔ هفتم دورهٔ اول متوسطه به آموزش بلوغ دختران توجه شده است؟

جدول شمارهٔ ۱ مؤلفه‌های بلوغ در کتاب تفکر و سبک زندگی پایهٔ هفتم

مقوله / مؤلفه	متن		تصویر		پرسش		فعالیت		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
بلوغ جنسی و جسمی	۱۳	۷	۱	۰/۵۳	۰	۰	۱۱	۵/۹۱	۲۵	۱۳/٤٤
بلوغ عاطفی و روانی (شخصیت)	۳۰	۱٦/۱۲	۲	۱/۰۷	۱	۰.۵۳	۲۱	۱۱/۲۹	٥٤	۲۹
بلوغ اجتماعی	۲٤	۱۲/۹	۵	۲/٦۹	۲	۱/۰۷	۱۸	۹.٦۸	٤۹	۲٦/۳٤
بلوغ ذهنی (شناختی)	۱۱	۵/۹۱	۱	۰/۵۳	۱	۰/۵۳	۱۷	۹/۱۳	۳۰	۱٦/۱۲
بلوغ شرعی	۱۵	۸/۰٦	٤	۲/۱۵	۱	۰/۵۳	۷	۳/۷٦	۲۷	۱٤/۵۱
بلوغ عرفی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰/۵۳	۱	۰/۵۳
جمع کل	۹۳	۵۰	۱۳	٦/۹۸	۵	۲/٦۸	۷۵	٤۰/۳۲	۱۸٦	۱۰۰

همان‌طور که در جدول شمارهٔ ۱ ملاحظه می‌شود در کتاب تفکر و سبک زندگی پایهٔ هفتم به‌طورکلی ۱۸٦ مرتبه به مؤلفه‌های بلوغ اشاره‌شده است که مؤلفهٔ بلوغ عاطفی و روانی (شخصیت) با ٥٤ مقوله (۲۹٪) در رتبهٔ اول و مؤلفهٔ بلوغ اجتماعی با ٤۹ مقوله (۲٦/۳٤٪) در رتبهٔ دوم قرار دارد؛ همچنین در این کتاب، ۳۰ مقوله (۱٦/۱۲٪) مربوط به مؤلفهٔ بلوغ ذهنی (شناختی)، ۲۷ مقوله (۱٤/۵۱٪) مربوط به مؤلفهٔ بلوغ شرعی و ۲۵ مقوله (۱۳/٤٤٪) مربوط به مؤلفهٔ بلوغ جنسی و جسمی است و کمترین تعداد واحد مربوط به مؤلفهٔ بلوغ عرفی با ۱ مقوله (۰/۵۳٪) است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

۲. به چه میزان در کتاب درسی پیام‌های آسمان پایهٔ هفتم دورهٔ اول متوسطه به آموزش بلوغ دختران توجه شده است؟

جدول شمارهٔ ۲ مؤلفه‌های بلوغ در کتاب پیام‌های آسمان پایهٔ هفتم

مقوله / مؤلفه	متن		تصویر		پرسش		فعالیت		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
بلوغ جنسی و جسمی	۱	۰/۸٤	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰/۸٤
بلوغ عاطفی و روانی (شخصیت)	۳	۲/۵۲	۰	۰	۲	۱/٦۹	۱	۰/۸٤	٦	۵
بلوغ اجتماعی	۱٤	۱۱/۷٦	۰	۰	۵	٤/۲	٤	۳/۳٦	۲۳	۱۹/۳۲
بلوغ ذهنی (شناختی)	۲	۱/٦۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۱/٦۹
بلوغ شرعی	۵٦	٤۷	۳	۲/۵۲	۲۰	۱٦/۸	۸	٦/۷۲	۸۷	۷۳/۱
بلوغ عرفی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
جمع کل	۷٦	٦۳/۸٦	۳	۲/۵۲	۲۷	۲۲/٦۹	۱۳	۱۰/۹۲	۱۱۹	۱۰۰

همان‌طور که در جدول شمارهٔ ۲ ملاحظه می‌شود در کتاب پیام‌های آسمان پایهٔ هفتم به‌طورکلی ۱۱۹ مرتبه به مؤلفه‌های بلوغ اشاره‌شده است که مؤلفهٔ بلوغ شرعی با ۸۷ مقوله (۷۳/۱٪) در رتبهٔ اول و مؤلفهٔ بلوغ اجتماعی با ۲۳ مقوله (۱۹/۳۲٪) در رتبهٔ دوم قرار دارد؛ همچنین ٦ مقوله (۵٪) مربوط به بلوغ عاطفی و روانی (شخصیت)، ۲ مقوله (۱/٦۹٪) مربوط به بلوغ ذهنی (شناختی) و ۱ مقوله (۰/۸٤٪) مربوط به بلوغ جنسی و جسمی است؛ اما در این کتاب در زمینهٔ بلوغ عرفی مقوله‌ای یافت نشد.

۳. به چه میزان در کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایهٔ هفتم دورهٔ اول متوسطه به آموزش بلوغ دختران توجه شده است؟

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

جدول شمارهٔ ۳ مؤلفه‌های بلوغ در کتاب مطالعات اجتماعی پایهٔ هفتم

مقوله / مؤلفه	متن		تصویر		پرسش		فعالیت		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
بلوغ جنسی و جسمی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
بلوغ عاطفی و روانی (شخصیت)	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
بلوغ اجتماعی	۲	۸/۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۸/۷
بلوغ ذهنی (شناختی)	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
بلوغ شرعی	۰	.	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
بلوغ عرفی	۱۲	۵۲/۱۷	٤	۱۷/٤	۱	٤/۳٤	٤	۱۷/٤	۲۱	۹۱/۳۰
جمع کل	۱٤	٦۰/۸۷	٤	۱۷/٤	۱	٤/۳٤	٤	۱۷/٤	۲۳	۱۰۰

همان‌طور که در جدول شمارهٔ ۳ ملاحظه می‌شود در کتاب مطالعات اجتماعی پایهٔ هفتم به‌طورکلی ۲۳ مرتبه به مؤلفه‌های بلوغ اشاره‌شده است که مؤلفهٔ بلوغ عرفی با ۲۱ مقوله (۹۱/۳۰٪) در رتبهٔ اول و مؤلفهٔ بلوغ اجتماعی با ۲ مقوله (۸/۷٪) در رتبهٔ دوم قرار دارد؛ اما در این کتاب در زمینهٔ بلوغ جنسی و جسمی، بلوغ عاطفی و روانی (شخصیت)، بلوغ ذهنی (شناختی) و بلوغ شرعی مقوله‌ای یافت نشد.

٤. به چه میزان در کتاب درسی علوم تجربی پایهٔ هفتم پایهٔ هفتم دورهٔ اول متوسطه به آموزش بلوغ دختران توجه شده است؟

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

جدول شمارهٔ ٤ مؤلفه‌های بلوغ در کتاب علوم تجربی پایهٔ هفتم

مقوله / مؤلفه	متن		تصویر		پرسش		فعالیت		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
بلوغ جنسی و جسمی	۲	۲۲/۲۲	۰	۰	۱	۱۱/۱۱	۰	۰	۳	۳۳/۳۳
بلوغ عاطفی و روانی (شخصیت)	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
بلوغ اجتماعی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
بلوغ ذهنی (شناختی)	۵	۵۵/۵٦	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۵۵/۵٦
بلوغ شرعی	۱	۱۱/۱۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱۱/۱۱
بلوغ عرفی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
جمع کل	۸	۸۸/۸۹	۰	۰	۱	۱۱/۱۱	۰	۰	۹	۱۰۰

همان‌طور که در جدول شمارهٔ ٤ ملاحظه می‌شود در کتاب علوم تجربی پایهٔ هفتم به‌طورکلی ۹ مرتبه به مؤلفه‌های بلوغ اشاره شده است؛ که مؤلفهٔ بلوغ ذهنی (شناختی) با ۵ مقوله (۵۵/۵٦٪) در رتبهٔ اول و مؤلفهٔ بلوغ جنسی و جسمی با ۳ مقوله (۳۳/۳۳٪) در رتبهٔ دوم قرار دارد؛ همچنین ۱ مقوله (۱۱/۱۱٪) مربوط به بلوغ شرعی است؛ اما در این کتاب در زمینهٔ بلوغ عاطفی و روانی (شخصیت)، بلوغ اجتماعی و بلوغ عرفی مقوله‌ای یافت نشد.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

مقایسه کتاب‌های درسی پایهٔ هفتم از منظر میزان توجه به مؤلفه‌های بلوغ

جدول شمارهٔ ۵ مقایسه کتاب‌های درسی پایهٔ هفتم از منظر میزان توجه به مؤلفه‌های بلوغ

مقوله / مؤلفه	تفکر و سبک زندگی		پیام‌های آسمان		مطالعات اجتماعی		علوم تجربی		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
بلوغ جنسی و جسمی	۲۵	۷/۴۲	۱	۰/۳	۰	۰	۳	۰/۸۹	۲۹	۸/۶
بلوغ عاطفی و روانی (شخصیت)	۵۴	۱۶/۰۲	۶	۱/۷۸	۰	۰	۰	۰	۶۰	۱۷/۸
بلوغ اجتماعی	۴۹	۱۴.۵۴	۲۳	۶/۸۲	۲	۰/۶	۰	۰	۷۴	۲۱/۹۵
بلوغ ذهنی (شناختی)	۳۰	۸/۹	۲	۰/۶	۰	۰	۵	۱.۴۸	۳۷	۱۰/۹۸
بلوغ شرعی	۲۷	۸/۰۲	۸۷	۲۵/۸۱	۰	۰	۱	۰.۳	۱۱۵	۳۴/۱۲
بلوغ عرفی	۱	۰/۳	۰	۰	۲۱	۶.۲۳	۰	۰	۲۲	۶/۵۲
جمع کل	۱۸۶	۵۵/۲	۱۱۹	۳۵/۳۱	۲۳	۶/۸۳	۹	۲/۶۷	۳۳۷	۱۰۰

با توجه به اطلاعات موجود در جدول شمارهٔ ۵ مشخص می‌شود، درمجموع ۳۳۷ مقوله در کتاب‌های درسی پایهٔ هفتم به مؤلفه‌های بلوغ اشاره شده است که کتاب تفکر و سبک زندگی با ۱۸۶ مقوله (۵۵/۲٪) در رتبهٔ اول، کتاب پیام‌های آسمان با ۱۱۹ مقوله (۳۵/۳۱٪) در رتبهٔ دوم و کتاب مطالعات اجتماعی دارای ۲۳ مقوله (۶/۸۳٪) در رتبهٔ سوم قرار دارد و کمترین تعداد واحد مربوط به کتاب علوم تجربی با ۹ مقوله (۲/۶۷٪) است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که در کتاب‌های مزبور در پایهٔ هفتم بـه مؤلفـهٔ بلـوغ شرعی نسبت به سایر مؤلفه‌ها به میزان بیشتری پرداخته‌شده است که این توجه زیـاد بـه دلیل بافت اسلامی جامعه و لزوم جامعه‌پذیری افراد با شرع اسلام قابل توجیه اسـت. در سند تحول بنیادین (۱۳۹۰) نیز این‌گونه آمده است «شکل‌گیری و اعتلای مـداوم جامعـهٔ صالح اسلامی مستلزم آن است که تربیت‌یافتگان این نظام شایستگی‌های لازم برای درک و اصلاح مداوم موقعیت خود و دیگران را براساس نظام معیار اسلامی کسب نمایند» که برای تحقق این هدف لازم است محتوای کتاب‌های درسی بـا مبـانی و مـوازین شـرعی اسلام مطابقت داشته باشد. یافته‌های پژوهش علیپور و همکـاران (۱۳۹۲)، در رابطـه بـا تحلیل محتوای کتاب های درسی دینی دوره راهنمایی تحصیلی ازنظر میزان ارائه احکـام شرعی موردنیاز دانش آموزان دختـر حـاکی از آن اسـت کـه در سـه کتـاب دینـی دوره راهنمایی مطلبی در ارتباط با احکام تکلیف عنوان نشده اسـت و احکـام تقلیـد هـم بـه میزان اندکی در کتاب پایه سوم مطرح‌شده است که با نتایج پـژوهش حاضـر همخـوانی ندارد.

همچنین نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مزبور در پایهٔ هفتم نشان مـی‌دهـد که در این کتاب‌ها به مؤلفهٔ بلوغ جنسی و جسمی به میزان اندکی (۸/۶٪) پرداختـه‌شـده است؛ درصورتی‌که تغییرات جسمی و جنسی نیز یکی از جنبـه‌هـای مهـم بلـوغ اسـت؛ شاید این کم‌توجهی به دلیل موانع و محدودیت‌های فرهنگی جامعه باشد؛ بـا توجـه بـه اینکه فرد با رسیدن به بلـوغ جنسـی و جسـمی قـادر بـه تولیـدمثل و تشـکیل خـانواده می‌گردد و از آنجا که یکی از سیاست‌های اخیر در کشور ما افزایش جمعیت است؛ لازم است نظام اجتماعی و به‌ویژه آموزش‌وپرورش برای پیشبرد ایـن هـدف در کتـاب‌هـای درسی نسبت به این مؤلفه‌ها توجه بیشتری داشته باشد؛ زیـرا کـه نتـایج اکثـر تحقیقـات حاکی از آن است که بسیاری از مشـکلات روانـی، بیمـاری‌هـای عفـونی، ازدواج هـای ناموفق، حاملگی‌های زودرس و مخـاطره‌آمیـز، صـدمات مـرگ‌ومیـر مـادر و کـودک و درنهایت مشکلات عدیدهٔ جسمی و روحی ریشـه در بـی تـوجهی بـه بلـوغ دختـران و

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

به‌ویژه بلوغ جسمی و جنسی آنان دارد. برنامهٔ آموزش بهداشت بلوغ جنسی و جسمی مناسب و مؤثر باعث افزایش دانش و درک نوجوان و جلوگیری از رفتارهای پرخطر جنسی و جسمی می‌شود. به دلیل محدودیت‌های فرهنگی و باورهای غلط خانواده از ارائهٔ اطلاعات لازم در رابطه با تغییرات بلوغ جنسی و جسمی به نوجوان خودداری می‌کند؛ لذا وظیفهٔ آموزش‌وپرورش در این زمینه دوچندان می‌شود. نتایج پژوهش احمدی و طالبی دلیر (۱۳۹۳) نشان می‌دهد با وجود نیاز شدید و ضروری به تربیت جنسی جامع، مناسب و پاسخگو این برنامه در ایران هنوز به‌طور مناسب در دسترس نیست. مشکلات جنسی یکی از مسائل جامعه است که باید بیش‌ازپیش مورد توجه قرار گیرد. با توجه به محدودیت ها و تابوهای مربوطه در جامعهٔ ایران مخصوصاً در خانواده‌ها یکی از بهترین روش‌های آموزش مسائل جنسی از طریق کتاب‌های درسی است. نتایج پژوهش امینی و همکاران (۱۳۹۰) نیز نشان می‌دهد که در مجموع دبیران و دانش‌آموزان بر اهمیت گنجاندن محتوا و تجارب یادگیری مرتبط با تربیت جنسی در دورهٔ متوسطه تأکید کرده‌اند. فرناندز و ویرا (۲۰۰۸)، کورتیس[1] (۲۰۰۷)، در پژوهش خود به آموزش مسائل جنسی از سوی مدرسه و گنجاندن مقوله‌های مرتبط با تربیت جنسی در برنامهٔ درسی مقطع متوسطه تأکید داشتند. یافته‌های احمدی (۱۳۹۱)، و خاکساری‌قیری (۱۳۹۰)، حاکی از آن است که از نظر اولویت عناصر، برنامهٔ درسی تربیت جنسی و بهداشت باروری کمتر موردتوجه قرارگرفته است؛ بنابراین با یافته‌های پژوهش حاضر که حاکی از توجه اندک به مؤلفهٔ بلوغ جنسی و جسمی در کتاب‌های درسی پایهٔ هفتم است، همخوانی دارد. نتایج پژوهش محمدی (۱۳۹۰)، نیز حاکی از آن است درمجموع در برنامهٔ درسی دین و زندگی دورهٔ متوسطه تنها ۳/۸۷ درصد به مؤلفه‌های تربیت جنسی توجه شده است؛ بنابراین با نتایج پژوهش حاضر همخوانی دارد. نتایج پژوهش امکامبو (۲۰۰۹)، حاکی از آن است که تنها چند جنبه از آموزش جنسی به‌ویژه در رابطه با HIV/AIDS در برنامهٔ درسی مدرسه ملی تانزانیا پوشش داده

1. Curtis. T. L

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

می‌شوند و توجه دیگری بر جنبه‌های دیگر آموزش جنسی نشده است، بنابراین نتایج پژوهش با پژوهش حاضر همخوانی دارد.

محمدی‌روزبهانی (۱۳۸۸)، در پژوهش خود اذعان می‌کند که متأسفانه در حال حاضر خانواده و مدرسه وظیفهٔ خود را در زمینهٔ آموزش بچه‌ها برای روبه‌رو شدن با تغییرات جنسی در بدن و سازگاری با آن‌ها به‌درستی انجام نمی‌دهند. آموزش‌وپرورش نیز دراین‌باره برنامهٔ مدونی ندارد، منابع و کتاب‌های درسی در دسترس در بیشتر موارد ترجمه‌ای از فرهنگ غربی‌اند که به‌خصوص در زمینهٔ تربیت جنسی با فرهنگ ما ناسازگار و نامناسب‌اند.

با توجه به نتایج پژوهش حاضر بلوغ جنسی و جسمی که در کتاب‌های درسی مورد غفلت واقع‌شده است اگر ازنظر دین اسلام نیز بررسی شود؛ بسیار دارای اهمیت است تا آنجا که قرآن علائم جسمی و جنسی را نقطه آغاز شمول تکالیف و بسیاری از حقوق و احکام شرعی نسبت به هر فرد مسلمان شمرده است. مصداق این سخن آیه شریفه «وَإِذَا بَلَغَ الأَطْفَالُ مِنكُمُ الْحُلُمَ» است. لغت کلمه «حلم» را این‌چنین معنی کرده‌اند «یعنی این‌که به سنی برسد که قوای جنسی رشد پیدا کند». پس اگر بنا باشد محتوای کتاب‌های درسی ما در زیر سایه دستورات اسلام تدوین شود و شرع بر آن حاکم باشد؛ در این صورت نیز لزوم توجه به بلوغ جنسی و جسمی آشکار می‌گردد.

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مزبور در پایهٔ هفتم نشان می‌دهد که در این کتاب ها به مؤلفهٔ بلوغ عرفی (مدنی) به میزان بسیار اندکی (۶/۵۲٪) توجه شده است. با ورود فرد به دورهٔ نوجوانی و رسیدن به بلوغ عرفی (مدنی) حقوق، وظایف و مسئولیت‌های جدیدی از سوی جامعه پیشروی نوجوان قرار می‌گیرد. از این پس وی به‌عنوان فردی در نظر گرفته می‌شود که در پیشرفت جامعه تأثیرگذار است و می‌تواند وظایف و مسئولیت‌های مهمی برعهده گیرد. برخلاف دورهٔ کودکی، مجاز به انجام اموری مانند رأی دادن و شرکت در انتخابات مختلف، گرفتن گواهینامه رانندگی،

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

درخواست تابعیت و سایر مسئولیت‌های اجتماعی می‌شود. اگر بخواهیم افراد به‌ویژه نوجوانان و جوانان ما خود را در پیشرفت جامعه سهیم بدانند ابتدا باید با حقوق و مسئولیت‌های خود آشنا شوند و بر آنان آشکار شود که می‌توانند در آینده خود و جامعه تأثیرگذار باشند همچنین اگر جامعه و به ویژه نظام آموزشی ما باور داشته باشد که نوجوانان و جوانان آینده‌سازان کشور هستند لازم است راه ساختن آینده را به آن‌ها بیاموزد؛ راه ساختن آینده این است که همه افراد بدانند باید برای پیشرفت جامعه چه بکنند؟ و چه نقشی دارند؟ و وظایف و مسئولیت آنان چیست؟ لذا اگر جامعهٔ ما خواهان پیشرفت باشد باید نسبت به آموزش مؤلفهٔ بلوغ عرفی (مدنی) به نوجوانان در کتاب‌های درسی توجه نماید.

امروزه به دلایلی چون پایین آمدن سن بلوغ دختران، آگاهی ناچیز دختران نوجوان در مورد تغییر جسمی-روانی دوران بلوغ، انفجار اطلاعات، فشارهای روحی و روانی، کشمکش‌های دورهٔ بلوغ و تضاد بین ارزش‌ها و قوانین وضع‌شده از طرف خانواده با میل قوی نوجوان به کسب استقلال و هویتی جداگانه، خودداری والدین از ارائهٔ توضیحات کامل و جامع به دلیل موانع فرهنگی یا شرم و همچنین تأثیرات روانی و اجتماعی مخرب ناشی از عدم استفاده صحیح نوجوانان از تکنولوژی‌های جدید مانند موبایل، اینترنت، شبکه های اجتماعی و غیره که باعث ایجاد ناهنجاری ها، تعارض و حتی در برخی از موارد اعتیاد به این ابزارها شده، اهمیت ارائهٔ اطلاعات صحیح و اصولی از سوی نهادهای اجتماعی از جمله نهاد آموزش وپرورش را دو چندان کرده است.

نتایج اکثر پژوهش های پیشین حاکی از اطلاعات ناقص و حتی نادرست دختران نوجوان در رابطه با بلوغ است و اکثر آن‌ها ازجمله کریستین و ژولیت (۲۰۱۷)، در پژوهش اخیر خود بر گنجاندن آموزش بلوغ به‌عنوان یک برنامهٔ درسی ملی در مدارس تأکید کرده‌اند. دخترانی که هر روز خود را در مدرسه می‌گذرانند و در همین مدرسه رشد کرده و بزرگ می‌شوند. آنان به همراه معلم اکثر وقت خود را با کتاب‌های درسی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

که از سوی نظام آموزشی تدارک دیده‌شده است، سپری می‌کنند. نظام آموزشی و حتی نظام اجتماعی ما از طریق مدرسه و به ویژه کتاب درسی اهداف خود را به مدرسه، معلم و دانش‌آموز انعکاس می‌دهد. در مرحلهٔ بلوغ نیز فرد هنوز دانش‌آموز است و به مدرسه می‌رود با توجه به اینکه جامعه سعی دارد محتوای کتاب‌های درسی که در هر مقطع تعیین می‌گردد با توجه به خصوصیات فراگیران آن مقطع و سن باشد؛ در نتیجه لازم است محتوای کتاب‌های درسی پایهٔ هفتم نیز با توجه به خصوصیات و ویژگی‌های فراگیران این پایه یعنی افرادی که پا به مرحله بلوغ گذاشته‌اند، تدبیر شود؛ البته ناگفته نماند که در سال‌های اخیر نسبت به گذشته توجه بیشتر و رضایت‌بخش‌تری از سوی نظام آموزشی به موضوع تناسب محتوای دروس با ویژگی فراگیران دورهٔ اول متوسطه شده است؛ ازجمله اینکه کتاب‌های تکمیلی تفکر و سبک زندگی ویژهٔ دختران و تفکر و سبک زندگی مشترک دختران و پسران به دروس پایهٔ اول متوسطه اضافه شده است؛ اما نتایج پژوهش مورد نظر نشان می‌دهد که همچنان نیاز به توجه بیشتر در پایهٔ هفتم و بهبود محتوای کتاب‌های درسی ازلحاظ مدنظر قرار دادن مؤلفه‌های بلوغ وجود دارد.

با توجه به نتایج پژوهش حاضر علاوه بر اینکه لازم است در هرکدام از کتاب‌های درسی مزبور به همه مؤلفه های بلوغ در ارتباط باهم توجه کرد و رشد همه جانبهٔ فرد را فراهم نمود؛ اما برای اینکه بتوان به میزان بیشتر و تخصصی‌تر به ارائهٔ مؤلفه‌های مذکور پرداخت، می‌توان زمینهٔ بحث در رابطه با هرکدام از مؤلفه‌های بلوغ را با توجه به موضوع هر یک از دروس به کتاب درسی خاصی اختصاص داد و نوعی هماهنگی در توجه به این مؤلفه‌ها در کتاب‌های درسی مزبور ایجاد کرد، درنتیجه پیشنهاد می‌شود:

ازآنجا که در پایهٔ هفتم میزان توجه به بلوغ جنسی و جسمی کافی نبوده است و با توجه به اینکه کتاب علوم تجربی می‌تواند زمینهٔ آشنایی بیشتر دانش‌آموزان با این مؤلفه‌ها را فراهم کند، توصیه می‌شود کتاب مذکور از لحاظ گنجاندن محتوای مناسب در زمینهٔ بلوغ جنسی و جسمی مورد تجدیدنظر قرار گیرد.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

در زمینهٔ آموزش مؤلفهٔ بلوغ عرفی و اجتماعی می‌توان محتوایی مرتبط با آن در کتاب مطالعات اجتماعی گنجاند و زمینهٔ آشنایی بیشتر دانش‌آموز با این مؤلفه‌ها را در این کتاب فراهم نمود، البته با اینکه در کتاب مطالعات اجتماعی نسبت به مؤلفهٔ بلوغ عرفی در مقایسه با سایر مؤلفه ها به میزان بیشتری توجه شده است؛ اما این میزان چندان رضایت‌بخش نیست؛ زیرا همان‌طور که قبلاً نیز مشخص شد طبق نتایج مؤلفهٔ بلوغ عرفی بعد از مؤلفهٔ بلوغ جنسی و جسمی دارای کمترین میزان توجه است؛ همچنین نتایج نشان می‌دهد توجه به مؤلفهٔ بلوغ اجتماعی در کتاب مزبور بسیار اندک می‌باشد، درصورتی‌که از طریق کتاب مطالعات اجتماعی می‌توان زمینهٔ آشنایی دانش‌آموز با این مؤلفه را فراهم نمود. پیشنهاد می‌شود، کتاب درسی مذکور از لحاظ گنجاندن محتوای مناسب در زمینهٔ بلوغ عرفی (مدنی) و اجتماعی مورد تجدیدنظر قرار گیرد.

از طریق کتاب تفکر و سبک زندگی نیز می‌توان زمینه بحث در رابطه با مؤلفه‌های بلوغ عاطفی و روانی (شخصیت) و ذهنی (شناختی) را فراهم کرد؛ بهتر است کتاب مذکور از لحاظ گنجاندن محتوای مناسب در زمینهٔ بلوغ عاطفی و روانی (شخصیت) و ذهنی (شناختی) مورد تجدیدنظر قرار گیرد.

منابع

– احمدی، احمد؛ انصاری‌راد، پرویز؛ بازوبند؛ بازوبندی، محمدحسن؛ حذرخانی، حسن؛ خلیلی بروجنی، روح‌الله؛ سمیعی، دوست‌محمد؛ علوی، الهه و فخریان، بهمن (۱۳۹٤)، *علوم تجربی پایهٔ هفتم دورهٔ اول متوسطه*، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.

– احمدی، آمنه (۱۳۹۲)، ویژگی‌های دانش‌آموزان دوره متوسطه، *مجلهٔ رشد آموزش متوسطه*، ش ۱: ۳۵-۳۳.

– احمدی، سیده طاهره (۱۳۹۱)، *نیازسنجی برنامهٔ درسی تربیت جنسی از دیدگاه دبیران دورهٔ متوسطه ناحیه یک آموزش‌وپرورش شیراز سال ۹۱-۹۰*، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

رشتهٔ برنامه ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت: دانشکدهٔ روانشناسی و علوم تربیتی.

– احمدی، صدیقه؛ طالبی دلیر، معصومه (۱۳۹۳)، *سلامت جنسی در نوجوانان*، اولین همایش ملی پرستاری، روانشناسی، ارتقای سلامت و محیطزیست سالم، همدان، انجمن ارزیابان محیطزیست، هگمتانه دانشکده شهید مفتح.
https://www.Cilivica.com/paper-HEALTHOT-HEALTHO1-081.htm1.

– اشرفی، مهناز؛ منجزی، فرزانه (۱۳۹۲)، اثربخشی آموزش مهارت های ارتباطی بر میزان پرخاشگری دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه، *پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری*، دوره ۳، ش ۱، (پیاپی ٤): ۹۸–۸۱.

– اکبری، ابوالقاسم (۱۳۹۳)، *مشکلات نوجوانی و جوانی*، چاپ هفتم، تهران: رشد و توسعه.

– امینی، محمد؛ تمنّایی‌فر، محمدرضا؛ پاشایی، رقیه (۱۳۹۰)، بررسی ضرورت وجودی و چگونگی توجه به تربیت جنسی در برنامه درسی مقطع متوسطه از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان، مجلهٔ علمی– پژوهشی «پژوهش‌های برنامهٔ درسی» انجمن مطالعات برنامهٔ درسی ایران، دوره اول، ش اول: ۲۰۲–۱٦۹.

– انوشه، منیژه (۱۳۸۱)، *طراحی و بررسی تأثیر الگوی آموزش کل نگر بلوغ جهت ارتقاء بهداشت دختران نوجوان*، رسالهٔ دکتری رشته آموزش بهداشت دانشگاه تربیت مدرس: دانشکده علوم پزشکی.

– انوشه، منیره؛ نیکنامی، شمس الدین؛ توکلی، رضا؛ فقیه زاده، سقراط (۱۳۸۲)، بررسی مقدماتی آموزش بلوغ در دختران نوجوان: یک پژوهش کیفی، *مجلهٔ روان پزشکی و روانشناسی بالینی ایران (اندیشه و رفتار)*، پاییز ۱۳۸۲، دوره ۹، ش ۲ (پیاپی ۳٤): ۷۰–٦٤.

– آقامحمدیان، حمیدرضا؛ حسینی، سیدمهران (۱۳۸٤)، *روان‌شناسی بلوغ و نوجوانی (روان‌شناسی رشد (۲))*، چاپ اول، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

- آقایوسفی، علیرضا؛ علی‌پور، احمد؛ نجاری‌حسن‌زاده، فریده (۱۳۸۸)، اثربخشی آموزش بهداشت بلوغ و قاعدگی بر سلامت عمومی دختران دورهٔ سوم راهنمایی، *پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران*، دوره ۱، ش ۳: ۱۱۸-۱۰۵.

- بابازاده، رحمان (۱۳۹۱)، *روان‌شناسی نوجوانی*، تهران: نسل نواندیش.

- برک، لورا ای (۲۰۰۱)، *روان شناسی رشد (جلد دوم)*، ترجمهٔ: یحیی سیدمحمدی ۱۳۹۲، تهران: ارسباران.

- پارسا، محمد (۱۳۹۳)، *روان‌شناسی رشد کودک و نوجوان*، تهران: بعثت.

- پوررضائیان، مهدی (۱۳۹۰)، *بلوغ و انواع آن*، مجلهٔ خانواده، ش ٤۱: ۲۵-۲٤.

- تقدیسی، محمدحسین؛ نوری‌سیستانی، ملیحه؛ مرقاتی‌خوئی، عفت‌السادات؛ حسینی، فاطمه و اصغرنژادفرید، علی اصغر (۱۳۹۰)، بررسی تأثیر رویکرد گروه همسالان بر آگاهی و عملکرد دختران نوجوان پیرامون سلامت روان، *دوماهنامهٔ طلوع بهداشت: فصلنامهٔ علمی پژوهشی دانشکده بهداشت یزد*، س ۱۰، ش ٤-۳: ۱۰۵-۹۲.

- حسنی، لاله (۱۳۸۱)، *بررسی آگاهی، نگرش و عملکرد دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌های شهر قائم‌شهر در مورد بهداشت دوران قاعدگی*، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد رشتهٔ آموزش بهداشت دانشگاه علوم پزشکی تهران.

- حیدری، محبوبه؛ میرمحمدعلی‌ئی، ماندانا؛ خاکبازان، زهره و محمودی، محمود (۱۳۹٤)، بررسی مقایسه‌ای تأثیر دو روش آموزشی سخنرانی و بسته آموزشی بر خودکارآمدی دانش‌آموزان دختر ۱۲ - ۹ ساله در ارتباط با بهداشت بلوغ، *پژوهش پرستاری*، دوره ۱۰، ش ۱ (پیاپی ۳٦): ۱۲-۱.

- خاکساری‌قیری، ابولقاسم (۱۳۹۰)، *تحلیل محتوای برنامهٔ درسی زیست‌شناسی دورهٔ متوسطه ازنظر توجه به مؤلفه های بهداشت باروری و نظرسنجی از دبیران متوسطه*، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی درسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت: دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

- رحیمی، رقیه (۱۳۸۷)، *بررسی روابط ساده و چندگانه سلامت روان و بلوغ عاطفی*، پایان نامهٔ کارشناسی ارشد رشتهٔ مشاورهٔ تحصیلی دانشگاه شهید بهشتی: دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.

- روحانی، حسن؛ مهرپور، حسین (۱۳۹۱)، *سن اهلیت و مسئولیت قانونی در فقه اسلامی و نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران*، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک.

- زرآبادی پور، فرزانه؛ الفتی، فروزان (۱۳۹۱)، بررسی اثر آموزش بر آگاهی از بهداشت باروری دختران نوجوان قزوین، *ادراک _مجلهٔ علمی کمیته تحقیقات دانشجویی دانشگاه قزوین*، س ۷، ش ۲۵: ٤۱-۳۳.

- سرپرست، عباسه؛ فرامرز، مرتضی (۱۳۸۹)، *مقایسه تأثیر دو روش آموزشی (سخنرانی - بسته آموزشی) بر آگاهی دختران در مورد بهداشت بلوغ*، اولین همایش کشوری دانشجویی عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت، تهران، مهر ۱۳۸۹.

- سیمبر، معصومه؛ رمضانی تهرانی، فهیمه؛ هاشمی، زینب (۱۳۸۲)، نیازهای بهداشت باروری دانشجویان قزوین، *مجلهٔ دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی قزوین*، ش ۲۸ – پیوست پاییز ۱۳۸۲: ۱۲-۵.

- شرفی، محمدرضا (۱۳۹۱)، *دنیای نوجوانان: کندوکاوی در بازشناسی روحیات ۱۳ تا ۱۸ ساله‌ها*، تهران: موسسه فرهنگی منادی تربیت.

- شعاری‌نژاد، علی‌اکبر (۱۳۸٦)، *روان‌شناسی رشد*، تهران: موسسه اطلاعات.

- شورای عالی انقلاب فرهنگی، *سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش*، مصوب ۱۳۹۰/۷/۵.

- صافی، احمد (۱۳۹۳)، *آموزش‌وپرورش ابتدایی، دورهٔ اول و دوم متوسطه*، چاپ پانزدهم، تهران: سمت.

- صداقت‌زادگان، شهناز؛ امیدوار پوران (۱۳۹٤)، *بررسی تأثیر عوامل اجتماعی و بلوغ زودرس بر جامعه پذیری دختران (مطالعهٔ موردی: دختران دورهٔ راهنمایی شهر شیراز)*، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ٤، ش ۳: ۵۲۹ – ۵۵۰.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

– صمدی، فرزانه (۱۳۸٤)، *بلوغ و دگرگونی های آن: (آنچه هر پدر و مادر باید در مورد دختر نوجوان خود بداند)*، تهران: ایران نگین.

– طاهباز، سحر؛ ابولحسن‌زاده، مسلم (۱۳۹۱)، *تربیت جنسی و بلوغ در دختران*، تهران: گیسا.

– عسگری، اکرم (۱۳۹۲)، *تحلیل محتوای کتاب های فارسی دورهٔ ابتدایی براساس سازه خودباوری*، پایان نامهٔ کارشناسی ارشد دانشگاه الزهرا (س): دانشکدهٔ روانشناسی و علوم تربیتی.

– عطاالهی، ثریا (۱۳۸۲)، *بررسی تأثیر آموزش بهداشت در دانش و عملکرد دختران سوم راهنمایی در رابطه با بهداشت دوران قاعدگی در شهرستان بابک در سال تحصیلی ۱۳۸۲*، رسالهٔ دکتری دانشکده پزشکی افضلی‌پور، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی کرمان.

– علی مرادی، زینب؛ سیمبر معصومه (۱۳۹۳). *چالش‌های آموزش سلامت بلوغ به دختران نوجوان در ایران: اولویتی برای طراحی مداخلاتی مدرسه محور برای دختران و مادران*، نشریهٔ پایش، ش ۵: ٦۳٦–٦۲۱.

– علیپور، فاطمه؛ ناطقی، فائزه و فقیهی، علیرضا (۱۳۹۲)، تحلیل محتوای کتب دینی دوره راهنمایی بر مبنای ارائه احکام شرعی موردنیاز دانش‌آموزان دختر، *مجلهٔ معرفت*، س ۲۲، ش ۱۹۱: ٦۹–۵۹.

– علی‌محمدیان، معصومه (۱۳۸۸)، *بهداشت بلوغ دختران*، تهران: جوانه رشد.

– فلاحیان، ناهید؛ ملک‌محمودی، نازیا؛ پرتوی‌مقدم عباس؛ صالحی، نصرالله (۱۳۹٤)، *مطالعات اجتماعی پایهٔ هفتم دورهٔ اول متوسطه*، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.

– قائمی، علی (۱۳۸۰)، *دنیای نوجوانی دختران*، چاپ دوم، تهران: موسسه فرهنگی منادی تربیت.

– قرآن کریم، *سوره نور*، آیه ۵۹، مترجم: مرحوم مهدی الهی‌قمشه‌ای، انتشارات: سازمان دارالقرآن کریم.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

- قهرمانی، لیلا؛ حیدرنیا، علیرضا؛ بابایی روچی، غلامرضا و نظری، مهین (۱۳۸۷)، تأثیر آموزش بهداشت بلوغ جسمی بر رفتارهای بهداشتی دختران مدارس راهنمایی دولتی شهر چابهار، *نشریهٔ طب جنوب*، دوره ۱۱، ش ۱: ٦٨-٦١.

- کاشفی، فرزانه؛ نصیری زرین قبائی، داود؛ باوندی، حسین؛ علی اکبری، رضا؛ اکابری، آرش و شرفی، عاطفه (۱۳۹۲)، آگاهی و عملکرد دانش آموزان دختر دبیرستانی شهر بجنورد در مورد بهداشت دوران قاعدگی، *مجلهٔ دانشگاه علوم پزشکی خراسان شمالی (ویژه‌نامه کمیته تحقیقات دانشجویی)*، دوره ۵، ش ۵: ۹۹٦-۹۸۹.

- کاظمی، علی (۱۳۹٤)، *پیام‌های آسمان پایهٔ هفتم*، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.

- کیوی، ریمون؛ کامپنهود، لوک وان (۱۳۸٦)، *روش تحقیق در علوم اجتماعی*، ترجمهٔ عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: توتیا.

- کرامتی، محمدرضا؛ اسفندیاری‌مقدم، محمودرضا و محجوب‌عشرت‌آبادی، حسن (۱۳۸۸)، تأثیر برنامه آموزشی بهداشت بلوغ بر آگاهی، نگرش و سلامت عمومی نوجوانان، *مجلهٔ اندیشه های نوین تربیتی دانشکده علوم‌تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه الزهرا (س)*، دوره ۵، ش ۱: ۵۰-۳۵.

- مبین، عزت؛ میرزائی، محسن؛ کریمی، مهران (۱۳۹۲)، بررسی میزان آگاهی، نگرش و عملکرد دانش‌آموزان دختر دبیرستانی در خصوص بهداشت دوران قاعدگی، *فصلنامهٔ علمی پژوهشی دانشکده بهداشت یزد*، س ۱۲، ش٤ (مسلسل ٤١)، زمستان ۱۳۹۳: ۷۸-۷۰.

- محتشم‌امیری، زهرا؛ پناهنده، زهرا و نقش‌پور، پویا (۱۳۸۲)، *نیازسنجی آموزش بهداشت بلوغ به دانش آموزان دبیرستانی شهر رشت*، خلاصهٔ مقالات اولین همایش ارتقای سلامت و آموزش بهداشت (نهمین همایش سراسری تازه‌های پزشکی و پیراپزشکی): ٤٤٧- ٤٤٦.

- محمدعلیزاده چرندابی، سکینه؛ میرغفوروند، مژگان؛ رحمانی، آزاد؛ صیدی، سیمین؛ صفاری، الناز؛ مهینی، مینو و ساقی، سیما (۱۳۹۳)، *تأثیر نرم‌افزار رایانه‌ای بر آگاهی و*

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

عملکرد دختران نوجوان در زمینهٔ بهداشت بلوغ، مجلهٔ ایرانی آموزش در علوم پزشکی، دوره ١٤، ش۲، اردیبهشت ۱۳۹۳: ۱۲۱-۱۱۰.

- محمدی، علی (۱۳۹۰)، *میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت جنسی در برنامهٔ درسی دین و زندگی دورهٔ متوسطه ایران*، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت: دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.

- محمدی‌روزبهانی، کیانوش (۱۳۸۸)، *چگونه، با فرزندمان همراه باشیم؟* تهران: مبتکران و پیشروان.

- محمود معافی، سید امیر؛ اوحدی، محمود؛ کریمی، عبدالرسول؛ مقدادی، محمدرضا؛ سیاهپشت، مهرداد؛ خسرویانی، مریم؛ راصد، سعید؛ دهقان، روفیا؛ یارمحمدی، احمد؛ دانشور، میترا؛ غلامحسینی، احمد و اسپیدکار، محبوبه (١٣٩٤)، *تفکر و سبک زندگی مشترک پسران و دختران پایهٔ هفتم دورهٔ اول متوسطه*، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.

- مرادی، سهیلا؛ شیرزادی‌فر، ایران؛ مبارک‌آبادی، آرزو؛ تدریس‌حسنی، مهدی؛ صدیق، لادن؛ زمانی، اعظم؛ احمدی زاده، اکرم؛ عیدی، حسین؛ حامدی، سوسن؛ رزمی، طیبه؛ کاظمی، فاطمه (۱۳۹۳)، *راهنمای آموزش سلامت در دختران نوجوان*، چاپ اول، قم: اندیشه ماندگار.

- مرادی، عذرا (۱۳۸۹)، *بلوغ شرعی در مذاهب اسلامی (با مقدمه‌ای در تکلیف و فلسفه شرایع)*، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس.

- مظلومی‌محمودآباد، سید سعید؛ نوروزی، سعیده؛ نوروزی، علی؛ حاجی‌زاده، اقدس و زارع، اعظم (۱۳۹۲)، بررسی میزان تأثیر به کارگیری الگوی اعتقاد بهداشتی در اتخاذ رفتارهای پیشگیری و کنترل‌کنندهٔ بهداشت دوران بلوغ در دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطهٔ شهرستان اردکان، *مجلهٔ طلوع بهداشت فصلنامه علمی-پژوهشی دانشکده بهداشت یزد*، س ۱۲، ش ۱: ٦٦-٥٦.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

- معافی، محمود؛ رون، سیدامیر؛ کریمی، عبدالرسول؛ خسرویانی، مریم (۱۳۹٤)، *کتاب تکمیلی تفکر و سبک زندگی ویژهٔ دختران پایهٔ هفتم دورهٔ اول متوسطه*، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.

- مکاری، هدی؛ خیرخواه، معصومه؛ نیسانی سامانی، لیلا؛ حسینی، آغافاطمه (۱۳۹۲)، ارتباط اضطراب و عزّت نفس در دختران نوجوان، *مرکز تحقیقات مراقبت های پرستاری دانشگاه علوم پزشکی ایران (نشریه پرستاری ایران)*، دوره ۲٦، ش ۸۳: ۱۹-۲۹.

- مهریزی، مهدی (۱۳۸۰)، *بلوغ دختران*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

- مؤدی، میترا؛ زمانی پور، نصرت؛ شریف زاده، غلامرضا؛ اکبری، محمد؛ صالحی، سلیمان (۱۳۸۵)، ارزشیابی برنامه آموزش بهداشت بلوغ در ارتقای آگاهی دانش‌آموزان مقاطع راهنمایی و دبیرستان دخترانه شهر بیرجند، *مجلهٔ علمی دانشگاه علوم پزشکی بیرجند*، زمستان ۱۳۸۵، دوره ۱۳، ش ٤ (پیاپی ۲۹): ٤۱-۳٦.

- میرزایی، خدیجه؛ الفتی، فروزان (۱۳۹۳)، تبیین نیازهای آموزشی دختران نوجوان در مورد بهداشت باروری از دیدگاه معلمان، *مجلهٔ علمی دانشگاه علوم پزشکی قزوین*، س ۱۸، ش ۲ (پی‌درپی ۷۳): ۷٦-٦۷.

- ناعمی، علی‌محمد (۱۳۸۷)، *روان‌شناسی نوجوانی و جوانی (تحولات، مسائل، راهبردها)*، چاپ اول، سبزوار: بیهق با همکاری دانشگاه آزاد اسلامی سبزوار.

- نجاتی، حسین (۱۳۸٤)، *روان شناسی رشد (کودکی - نوجوانی)*، چاپ دوم، تهران: بیکران.

- AL Omari. O, Abdel Razeq. NM, Fooladi. MM (2015). ***Experience of Menarche among the Jordanian Adolescents Girls: An Interpretive Phenomenological Analysis***, Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology (2015), doi: 10.1016/j.jpag.2015.09.005.

- Curtis. T. L. (2007). ***Teaching Tolerance: Non- Traditional Sex Acts and Sexual Education***. at: http://www. associatedcontent.com.

- Casazza. Krista, Ciccazzo. Michele (2007**). *The method of delivery of nutrition and physical activity information may play a role in***

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

eliciting behavior changes in adolescents. Eat Behav. 2007 Jan; 8(1): 73-82.- Dongre. A. R, Deshmukh. P. R, Garg. B. S (2007). The effect of communety based health education intervention on management of menstrual hygiene among rural Indian adolescent girls. World Health Popul. 9(3). pp: 48 -54.

- Christine A. Collier - Harris & Juliette D. G. Goldman (2017). ***Is puberty education evident in Australias first national Curiculum?*** Journal of Sex Education Sexuality, Society and learning. Volume 17, Issue 1.

- Cousineau. T. M, Franko. D. L, Trant. M, Rancourt. D, Ainscough. J, Chaudhuri. A, Brevard. J (2010). ***Teaching adolescents about changing bodies: Randomized controlled trial of an Internet puberty education and body dissatisfaction prevention program***. Body Image 7, PP: 296–300. journal homepage: www.elsevier.com/locate/bodyimage.

- Kapadia-Kundu. N, Storey. D, Safi. B, Trivedi. G, Tupe. R (2014). ***Seeds of prevention: The impact on health behaviors of young adolescent girls in Uttar Pradesh, India, a cluster randomized control trial***. Social Science & Medicine 120 (2014) 169-179. journal homepage: www.elsevier.com/locate/socscimed.

- Mehrabi. sh, Etemadi. A, Borjali. A, Sadipoor. E (2016). ***The Efect of Puberty Education on Knowledg, Attitude and Function of Girls Students***. Jornal of patient Safety & Quality Improvement. Article 4, volume 4, Issue 3, summer 2016, pp: 405-409. DOI: 10. 22038/PSJ.2016.7171.

- Mkumbo. K. A (2009***). Content analysis of the status and place of sexuality education in the national school policy and curriculum in***

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

Tanzania. ISSN 1990-3839 © 2009 Academic Journals: Educational Research and Review Vol. 4 (12), pp. 616-625, December, 2009. Available online at http://www.academicjournals.org/ERR.

- Paula, J and Hillard, A (2002). ***Menstruation in young girl. Department of Pediatrics and Obstetrics and Gynecology***. University of Cincinnati College of medicine. cincinnati.Ohio. U.S.A.

- Upashe. Sh. P, Tekelab. T, Mekonnen.J (2015). ***Assessment of knowledge and practice of menstrual hygiene among high school girls in Western Ethiopia***. BMC Women's Health. PP 1-8. at:https://www.researchgate.net/publication/282855177.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]